

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยเพื่อหนุนเสริม

วิชาประวัติศาสตร์ (ศิลปกรรม)

กลุ่มศิลปกรรมย่าน

โรงเรียนเทศบาลวัดศรีปึงเมือง

อาจารย์ สุรัชย์ จงจิตงาม

ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

หัวหน้าโครงการวิจัย

รองศาสตราจารย์ สมโชติ อ่องสกุล

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

โครงการ การวิจัยและพัฒนาเครือข่ายในพื้นที่

เพื่อหนุนเสริมการเรียนรู้รายวิชาประวัติศาสตร์

ในระดับประถมศึกษาชั้นปีที่ 4-6 สถานศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. 2554

คำนำ

โครงการวิจัยเพื่อหนุนเสริมวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในระดับประถมศึกษา ชั้นปีที่ 4-6 ฉบับนี้เป็นโครงการย่อยในโครงการวิจัยและพัฒนาเครือข่ายในท้องถิ่นโดยใช้ต้นทุนในพื้นที่เพื่อหนุนเสริมการเรียนรู้รายวิชาประวัติศาสตร์ ในระดับประถมศึกษาชั้นปีที่ 4-6 ของสถานศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ โดย รศ. สมโชติ อ๋องสกุล เป็นหัวหน้าชุดโครงการวิจัย และมีผู้วิจัยร่วมวิจัยในชุดโครงการย่อย เฉพาะเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับศิลปกรรมในพื้นที่โรงเรียนกลุ่มตัวอย่าง 10 ตัวอย่าง พร้อมกับความรู้อื่นๆที่เกี่ยวข้องกับศิลปะล้านนา

ผู้วิจัยขอขอบคุณ รศ. สมโชติ อ๋องสกุล ที่ให้โอกาสได้ร่วมทำงานวิจัย และให้คำปรึกษาแนะนำอันมีคุณค่าแก่งานนี้เสมอมา รวมทั้งสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่สนับสนุนทุนวิจัย คุณอ้อมจิต กันทาใจ คุณจรี ขยัน คุณจตุพร แก้วนิ่ม คุณสิขชล สุกดพงษ์ คุณธนต์ จงจิตงาม คุณธนพล ฉายสวัสดิ์ ที่ได้รวบรวมข้อมูล และจัดทำภาพประกอบในรายงานนี้ รวมทั้งพระสงฆ์ในรายชื่อวัดที่ทำการวิจัย และคณาจารย์ในกลุ่มของโรงเรียนที่ทำการศึกษาที่ได้อำนวยความสะดวก และให้ความร่วมมือในการวิจัยจนผลงานสำเร็จ

สุรัชย์ จงจิตงาม

ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สารบัญ

กลุ่มศิลปกรรมย่านโรงเรียนเทศบาลวัดศรีปิงเมือง

วัดศรีปิงเมือง	1
วัดอุทรายคำ	14
บรรณานุกรม	26

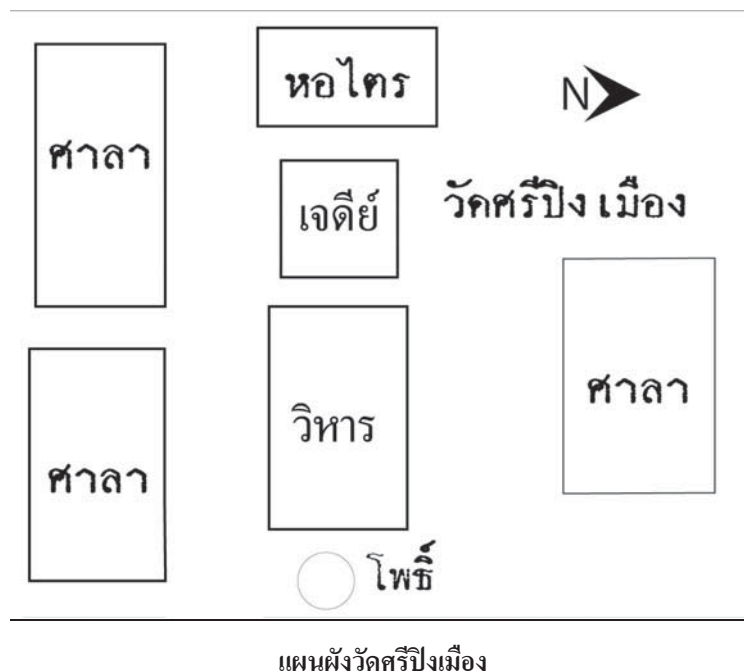
กลุ่มศิลปกรรมย่านโรงเรียนเทศบาลวัดศรีปิงเมือง

ประวัติ

กลุ่มศิลปกรรมย่านโรงเรียนเทศบาลวัดศรีปิงเมือง ได้แก่ วัดศรีปิงเมือง กู่เจ้านายฝ่ายเหนือ แนวกำแพงดิน และวัดอุทรายคำอยู่ในแนวกำแพงดิน

วัดศรีปิงเมืองตั้งอยู่เลขที่ 14 ตำบล หายยา อำเภอ เมือง จังหวัด เชียงใหม่ นอกกำแพงเมือง เชียงใหม่ออกไปทางทิศใต้ราวหนึ่งกิโลเมตรเศษ ปัจจุบันสังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย พื้นที่ทั้งวัดมีเนื้อที่ ๔ ไร่ ๒๘ ตารางวา ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2493¹ แม้ว่าวัดศรีปิงเมืองอาจสร้างมาแล้วตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย แต่หลักฐานทางศิลปกรรมที่ปรากฏในปัจจุบัน อันได้แก่ วิหาร เจดีย์ อุโบสถ ล้วนมีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 24 อันเป็นช่วงที่มีการฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ขึ้นมาอีกครั้ง และตั้งแต่ช่วงเวลาดังกล่าวนี้องค์ที่ปรากฏศาสนสถานที่อยู่ในวัดในปัจจุบัน ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์เรื่อยมาจนปัจจุบัน จึงมีทั้งศิลปกรรมที่ตกทอดมาแต่อดีต และที่สร้างขึ้นใหม่ในปัจจุบันสืบเนื่องต่อมา ภายในวัดปรากฏศิลปกรรมที่สำคัญ ได้แก่ วิหาร เจดีย์ และอุโบสถ

ศิลปกรรมวัดศรีปิงเมือง

¹ วิทยาลัยครูเชียงใหม่., ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, วัดสำคัญของนครเชียงใหม่ เล่ม 3,(เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2535), หน้า 91.

วิหารวัดศรีปทุมเมือง การวางผังวิหารวัดนั้น กำหนดให้อาคารหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีเจดีย์ตั้งอยู่ด้านหลังวิหารถัดออกไปเล็กน้อย ซึ่งเป็นคติที่นิยมสร้างกันทั่วไปในล้านนา² แม้ว่าตัววิหารที่ปัจจุบัน (พ.ศ. 2553) กำลังอยู่ในระหว่างการบูรณะให้แล้วเสร็จภายใน พ.ศ. 2554 จะใช้เทคนิคการก่อสร้างแบบสมัยใหม่ร่วมด้วยอยู่มาก เช่น การใช้ซีเมนต์คอนกรีต ซึ่งพบทั่วไปในการสร้างอาคารขนาดใหญ่ในล้านนามาหลายสิบปีดังได้กล่าวไปแล้ว แต่รูปแบบของวิหารก็ยังเป็นอาคารหลังคาซ้อนชั้นกันในด้านหน้า 2 ชั้น และด้านหลังจำนวนหนึ่งชั้น อันเป็นโครงสร้างของวิหารที่ปรากฏมาแล้วในวิหารรุ่นพุทธศตวรรษที่ 21-24 เช่น วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง³ เพียงแต่วิหารวัดศรีปทุมเมืองได้ก่อผนังปิดทึบหมดทุกด้าน เช่นเดียวกับวิหารในล้านนาที่พบทั่วไปในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา

องค์ประกอบในการประดับตกแต่งวิหาร มีการประดับบริเวณส่วนหลังคาด้วยช่อฟ้า ป้านลมทำด้วยไม้แกะสลักทาสีทองประดับกระจกสี หางหงส์แกะสลักไม้เป็นรูปมกรคายนา ด้านหลังนาคทำเป็นลายหางวันทาสีทองประดับกระจกสี กึ่งกลางของสันหลังคาประดับด้วยฉัตร ซึ่งการประดับสันหลังคาในลักษณะนี้ในศิลปะล้านนาเรียกว่า ปราสาทเพ็ญ ในส่วนของหน้าบันประดับด้วยลวดลายไม้แกะสลัก เป็นลายก้านขดที่มีอิทธิพลศิลปะแบบศิลปะรัตนโกสินทร์จากกรุงเทพฯ ที่นิยมพบปะปนกับลวดลายแบบศิลปะล้านนาที่พบโดยทั่วไปในศิลปะล้านนาปัจจุบัน ทาด้วยสีทอง ประดับกระจกสี โดยกระจกสีที่ใช้ประดับบนวิหารนี้ เป็นกระจกสีรุ่นใหม่ที่มีในปัจจุบัน อันมีลักษณะที่เป็นกระจกแผ่นเรียบหนา แข็งผิวเป็นมันวาว

ภายในวิหารพระประธานปางมารวิชัยที่เป็นศิลปะล้านนาที่ผสมผสานศิลปะสุโขทัย เช่น ปรากฏเค้าพระพักตร์วงรี ประดิษฐานบนแท่นแก้ว ที่อยู่ชิดด้านในท้ายวิหาร

ภายในวิหารบนผนังมีการวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังขึ้นใหม่ เรื่องเวสสันดรชาดก โดยฝีมือช่างล้านนารุ่นปัจจุบัน รูปแบบจิตรกรรมที่เขียนภายในวิหารนี้ มิได้ใช้รูปแบบจิตรกรรมที่มีรูปแบบสามมิติ มีแสงเงา ที่มีพัฒนาการมาจากจิตรกรรมแบบ ส.ธรรมภักดี แต่เป็นรูปแบบจิตรกรรมไทยที่เป็นภาพสองมิติ ไม่เน้นแสงเงา มีการตัดเส้นตามแบบจิตรกรรมไทยแบบประเพณี อันเป็นรูปแบบจิตรกรรมไทยแบบประเพณีที่มีการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาทางศิลปะทั้งในกรุงเทพฯ และเชียงใหม่ในปัจจุบัน

² สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะภาคเหนือ หรืออุษยชัย-ล้านนา, (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2549), หน้า 53.

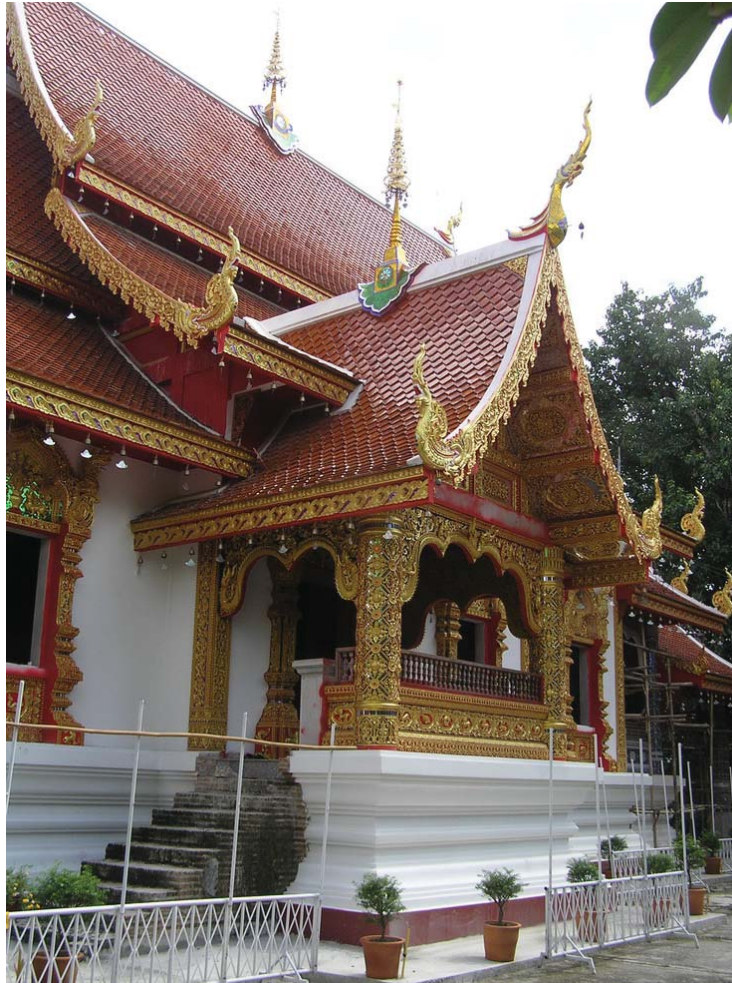
³ วรณัฐ จัก บุษยสุรัตน์, วิหารล้านนา, (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2544), หน้า 28.

วิหารวัดศรีปึงเมือง ในสภาพที่กำลังบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ เป็นอาคารก่อผนังทึบทั้งสี่ด้าน มีมุขในด้านหน้าอาคารลดชั้นจำนวน 2 ชั้น

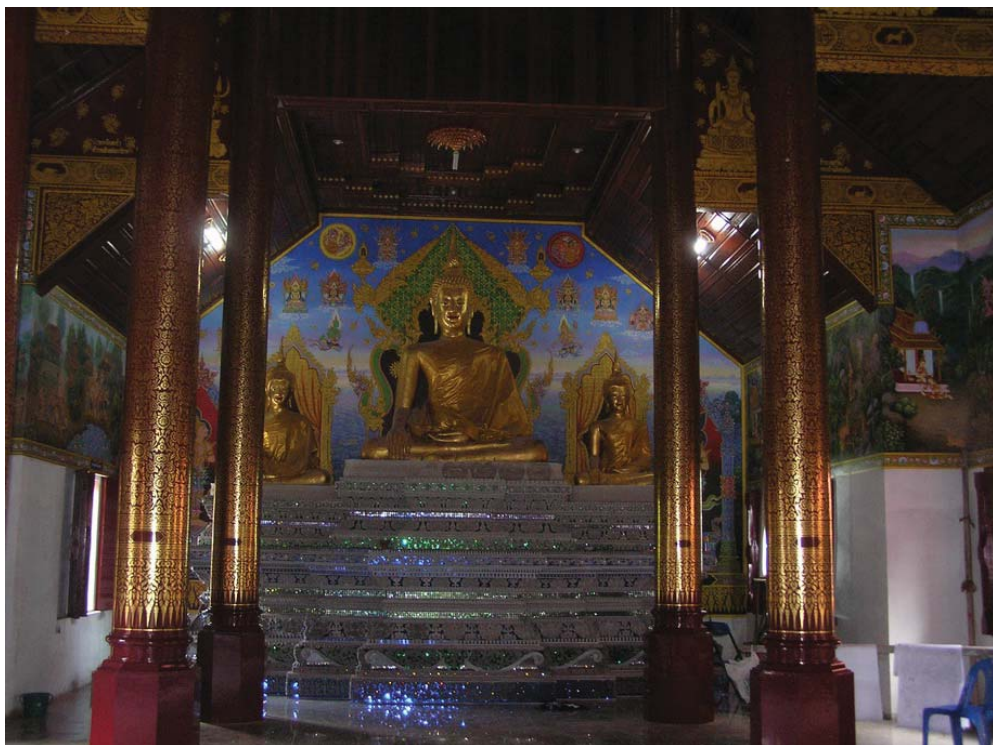
ชั้นหลังคาวิหารวัดศรีปึงเมือง มีการลดชั้นหลังคาในด้านหน้าจำนวน 2 ชั้นตามแบบวิหารล้านนาทั่วไป

มุขทางขึ้นด้านข้างวิหาร อันเป็นทางเข้าวิหารในด้านข้างอาคารที่มักเชื่อมต่อกับเขตพุทธาวาส

ด้านหลังวิหาร แลเห็นการใช้โครงสร้างเครื่องบนแบบไม้ต่างใหม่ ที่มีชื่อ คาน รองรับชุดหลังคา
ส่วนปั้นลม และหางหงส์ เป็นรูปมกรคายานาค

การตกแต่งภายในวิหาร มีพระประธานประดิษฐานบนแท่นแก้ว ที่ด้านหลังตกแต่งด้วยจิตรกรรมฝาผนัง
เป็นภาพวิมานบนสวรรค์พร้อมเทวดาหะมานมัสการพระพุทธองค์

จิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระเวสสันดร ตอนที่ทรงถูกเนรเทศออกจากเมือง

จิตรกรรมเรื่องพระเวสสันดรในวิหาร ตอนพระเวสสันดร และนางมัทรีประทับในป่า ณ เขาวงกต

เจดีย์วัดศรีปิงเมือง เป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบศิลปล้านนา ตั้งอยู่ท้ายวิหารตามแบบศิลปล้านนาทั่วไป ตัวองค์เจดีย์เป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบศิลปล้านนา ที่ประกอบด้วยฐานที่มีลานประทักษิณ มีกำแพงแก้วล้อมรอบ ที่มุมของกำแพงแก้ว ประดับด้วยรูปสิงห์นั่ง ที่ด้านข้างประตูทางขึ้นสู่ลานประทักษิณมีรูปเทวดาองค์เล็ก ๆ ประดับอยู่ ต่อด้วยฐานเชิงสี่เหลี่ยม มีเทวดาองค์เล็ก ๆ ประดับที่ฐานชั้นนี้เช่นเดียวกัน โดยประดับด้านทิศเหนือของเจดีย์ 4 องค์ ด้านทิศใต้ 4 องค์ ต่อด้วยฐานสี่เหลี่ยมยกเก็จ 2 ชั้น ที่ชั้นแรกมีเทวดาองค์เล็กประดับที่มุมทั้ง 4 มุม ต่อขึ้นไปด้วยฐานปัทมลูกแก้วอกไก่ยกเก็จ 1 ชั้น ต่อด้วยฐานปัทมยกเก็จ 1 ชั้น ต่อขึ้นไปเป็นชั้นบัวฉัตรที่ซ้อนลดหลั่นกัน 3 ชั้น ต่อด้วยของระฆังมีการประดับตกแต่งองค์ระฆังด้วยลายปูนปั้นที่มีลักษณะลายแบบศิลปพะม่า ต่อขึ้นไปด้วยบัลลังก์ยกเก็จ ก้านฉัตร ปล้องไฉน ปัทมบาท ปลี และฉัตรยอดที่ทำด้วยโลหะปิดทอง มีสิงห์ประดับที่มุมของฐานชั้นล่างทั้งสี่มุม มีบันไดทางขึ้นสองด้าน มีปูนปั้นรูปเทวดาพนมมือประดับตามมุม มีกำแพงแก้วล้อมรอบองค์พระเจดีย์

แม้ว่ารูปแบบหลักของเจดีย์เช่นนี้จะแบบแผนของศิลปล้านนา แต่ว่าคงมีการบูรณะปฏิสังขรณ์เพิ่มเติม ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 25 ด้วยรูปแบบศิลปพะม่า เนื่องจากพบปูนปั้นลวดลายใบไม้ศิลปพะม่า ที่พบทั่วไปในล้านนาราวพุทธศตวรรษที่ 25⁴ และสิงห์ที่มุมฐานเจดีย์ก็ยังเป็นรูปแบบศิลปพะม่า

⁴ จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, พระเจดีย์เมืองเชียงใหม่, (เชียงใหม่: วรณรักษ์, 2541), หน้า 165.

เจดีย์วัดศรีปทุมเมือง เป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบศิลปะล้านนา สถาปัตยกรรมทาสีทอง

ประติมากรรมเทวดาและสิงห์ที่รอบฐานเจดีย์

หอไตร อยู่ด้านหลังวัด ถัดออกมาจากเจดีย์ สร้างเป็นหอไตร 2 ชั้น ชั้นล่างก่ออิฐถือปูนอยู่ในผังสี่เหลี่ยม ชั้นบนเป็นเครื่องไม้อยู่ในผังจัตุรมุข มีหน้าบันประดับด้วยไม้แกะสลักเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษา ที่มีอิทธิพลศิลปะแบบศิลปะรัตนโกสินทร์ จากกรุงเทพฯ ประดับอยู่ เช่น ลายแถวกระจังคว่ำ และช่อฟ้าแบบศิลปะรัตนโกสินทร์ เป็นต้น ช่อฟ้า ป้านลม หางหงส์ประดับด้วยไม้แกะสลักเป็นรูปเศียรนาค ทาสีทองประดับกระจังสี หลังคาซ้อนชั้นกัน 2 ชั้น มีฉัตรอยู่ตรงกึ่งกลางสันหลังคา มีระเบียงโดยรอบหอไตร ภายในกันเป็นห้องสำหรับเก็บคัมภีร์ใบลาน

แม้มีอิทธิพลจากศิลปะรัตนโกสินทร์ประดับอยู่มาก และเป็นงานการสร้างหรือปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ แต่ทว่าก็ยังคงรักษาจารีตแบบแผนของหอไตรแบบล้านนาไว้อย่างเคร่งครัด ได้แก่ การสร้างเป็นอาคาร 2 ชั้น ชั้นล่างก่ออิฐถือปูน ชั้นบนเป็นโครงสร้างไม้ ซึ่งเป็นรูปแบบหอไตรที่ปรากฏมาแล้ว ที่วัดพระสิงห์ที่บูรณะขึ้นใหม่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 24

หอไตรวัดศรีปิงเมืองเป็นอาคาร 2 ชั้น ชั้นล่างก่ออิฐถือปูน ชั้นบนสร้างด้วยไม้

ศาลาเอนกประสงค์ เป็นอาคารก่อผนังทึบ เจาะช่องหน้าต่างและประตู
หน้าบันประดับด้วยลายปูนปั้นก้านขดประกระจก

ศาลาเอนกประสงค์ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนผนังปิดทึบทั้งสี่ด้าน แต่เจาะประตูและหน้าต่างอันเป็นรูปแบบศิลปกรรมทั่วไปของอาคารในล้านนาที่พบราวปลายพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา ซึ่งวัดใช้อาคารดังกล่าวในการประกอบศาสนกิจทั่วไป

กุ๋เจ้านาย

ห่างจากวัดศรีปิงเมืองไปทางทิศตะวันตกประมาณ 300 เมตร ทางทิศตะวันออกของสุสานประดู่หายยา เป็นที่ตั้งของกุ๋เจ้านาย หรือ กุ๋บรรจ้อฐิเจ้านายฝ่ายเหนือ เช่น เจ้าบุรีรัตน์(หน่อเมือง) ณ เชียงใหม่ เจ้าน้อยบุญปิ่น ณ เชียงใหม่ นับว่าเป็นสถานที่สำคัญเพราะเป็นสถานที่เก็บอัฐิของเจ้านายอันเป็นชนชั้นปกครองของล้านนาในสมัยฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่จากการปกครองของพม่า อีกแห่งหนึ่งนอกเหนือจากกุ๋บรรจ้อฐิที่วัดสวนดอกที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงย้ายไปจาก กาดหลวงเมื่อ พ.ศ. 2452

รูปแบบศิลปกรรมของกลุ่มต่างๆ ที่ปรากฏเป็นกุ่ที่ก่อด้วยอิฐถือปูน ฉาบผิวด้วยปูน และทาสีขาว ในรูปแบบของอาคารทรงปราสาทขนาดเล็ก ที่อยู่ในผังสี่เหลี่ยมทรงที่ตัวเรือนธาตุมีทรงที่สูง และมียอดเป็นทรงปราสาทยอดแหลม

ลักษณะของกลุ่มเช่นนี้ มีรูปแบบ และลักษณะที่คล้ายคลึงกับกลุ่มบรรจุอัฐิเจ้านายฝ่ายเหนือที่วัดสวนดอกเช่นกัน

กลุ่มบรรจุอัฐิเจ้านายฝ่ายเหนือ สภาพปัจจุบันเหลืออยู่เพียงพื้นที่แคบๆ ล้อมรอบด้วยบ้านเรือนราษฎร

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของกลุ่มบรรจุอัฐิ เป็นอาคารทรงปราสาทขนาดเล็กทาสีขาว

กำแพงดิน เมืองเชียงใหม่เป็นเมืองที่มีกำแพงเมืองสองชั้น กำแพงเมืองชั้นใน คือ กำแพงเมืองที่มีรูปสี่เหลี่ยมเกือบจัตุรัสที่รู้จักกันดี แต่เมืองเชียงใหม่ยังมีกำแพงชั้นนอกโอบล้อมเมืองอีกชั้นหนึ่ง คือ กำแพงดิน กำแพงดิน คือ กำแพงเมืองชั้นนอกของเมืองเชียงใหม่ที่สร้างโอบล้อมกำแพงเมืองชั้นในตั้งแต่มุมแจ่งกู๋เฮือง อ้อมผ่านแจ่งชะด้า มาบรรจบกับแจ่งศรีภูมิ โอบล้อมเมืองเชียงใหม่ เป็นกำแพงเมืองชั้นนอก อ้อมจากด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้รอบไปจนถึงทิศตะวันออกของกำแพงเมืองชั้นในของเมืองเชียงใหม่ และด้านทิศใต้ของกำแพงดินติดกับลำน้ำที่รับน้ำมาจากลำน้ำไกล่แจ่งกู๋เฮืองผ่านโรงบำบัดน้ำเสีย ด้านทิศเหนือของสุสานหายยา ไหลลงสู่ลำน้ำที่มีขนาดใหญ่ ลำน้ำบริเวณนี้มีขนาดกว้าง ปัจจุบันมีวัชพืชขึ้นหนาแน่น และถูกบุกรุกเพื่อสร้างเป็นที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน สภาพปัจจุบันมีการขุดเจาะกำแพงเป็นอยู่อาศัย จึงเหลือแนวกำแพงเพียงบางส่วน โดยในส่วนที่เหลือรอยที่ชัดเจนในปัจจุบันได้แก่ ในบริเวณด้านทิศใต้ไกล่วัดศรีปิงเมือง

ชื่อของกำแพงดินเป็นชื่อที่เรียกขานกันตามลักษณะที่ปรากฏในปัจจุบันในสภาพของแนวกำแพงที่เหลือเพียงแนวของซากคันดินเป็นช่วงๆ แต่จากร่องรอยปรากฏพบว่ากำแพงบางส่วนยังปรากฏร่องรอยของการก่อด้วยอิฐอีกด้วย

มีข้อสังเกตว่า พื้นที่ในเขตกำแพงชั้นนอกมีความสำคัญน้อยกว่าพื้นที่กำแพงชั้นใน และควรสร้างขึ้นหลังการสร้างกำแพงชั้นใน พิจารณาจากวัดในพื้นที่ที่มักเป็นวัดขนาดเล็ก⁵

แผนที่แสดงแนวกำแพงดิน โอบล้อมเมืองเชียงใหม่ (ภาพ: พิมพ์ศักดิ์ สุภา)

⁵ สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539), หน้า

กำแพงดินบริเวณใกล้กับวัดศรีปึงเมืองในสภาพปัจจุบันที่ถูกขุดทำถนน และมีต้นไม้ขึ้นปกคลุม

สภาพที่เหลืออยู่ของกำแพงดิน เห็นเป็นคันกำแพงที่เป็นแนวคันดิน

ชั้นบนของกำแพงดินบางส่วนในปัจจุบันมีร่องรอยการก่อด้วยอิฐ

ลำน้ำที่ตะวันตกส่วนที่ติดกับชุมชน 5 ชั่ววา ใกล้วัดศรีปิงเมือง

ลำน้ำด้านตะวันออกของแนวกำแพงดินมีลักษณะกว้างก่อนที่จะไหลลงสู่ลำน้ำปิง มีสภาพถูกปกคลุมด้วยวัชพืช

วัดอุทรายคำ

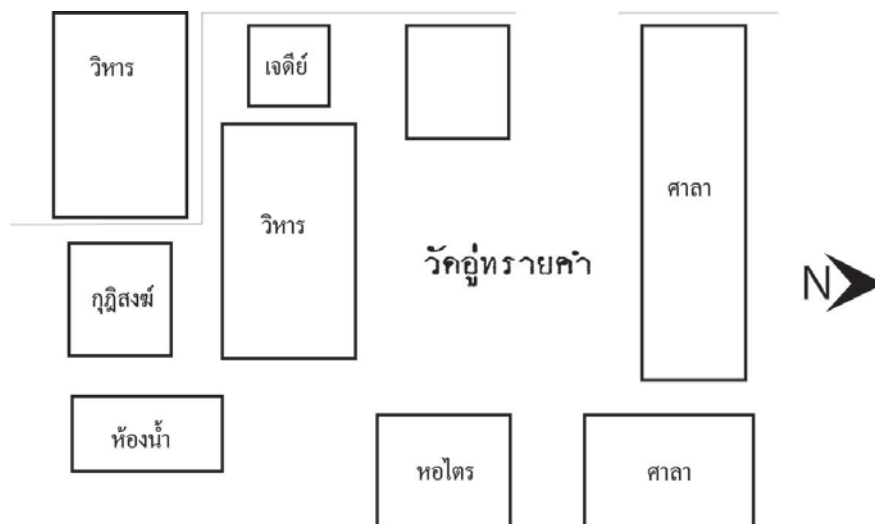
วัดอุทรายคำ ตั้งอยู่เลขที่ 24 ถนนช้างม้อย ตำบลช้างม้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เดิมชื่อวัดอุปคำ วัดได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ.2465 ภายในวัดมีสิ่งก่อสร้าง คือ วิหาร ภูมิสงฆ์ ศาลาเอนกประสงค์ หอไตร และ อุโบสถ การบริหารการปกครอง มีเจ้าอาวาสที่ปรากฏนาม คือ พระจันทะ พระครูสังฆธรรมโกวิท พระสุกัรศรีวิชัย พระคนัย พระสุคนธ์ พระครูวินัยธรรมบุญทา เตชปญฺโญ และ พระเจริญ จิตปญฺโญ เนื้อที่เดิมของวัดอุทรายคำมีจำนวน 1 ไร่ 2 งาน 28 ตารางวา ตามโฉนดที่ 76901 เล่มที่ 770 หน้า 1 พัทธสีมาเลขที่ดิน 2 และได้รับบริจาคที่ดินจากตระกูล อุดมศรี อีก 37 ตารางวา โฉนดเลขที่ 7502 เล่ม 16 ก หน้า 3 หน้าสำรวจ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและคณะสงฆ์ประกอบพิธีผูกพัทธสีมา เมื่อ 10 มีนาคม 2465⁶

ในตำนาน ได้กล่าวถึง สมัยพระเจ้ากาวิละได้ยกทัพไปเชียงใหม่ มีความว่า “ ศักราชได้ 1166 ปีกาบใช้ เดือน 8 ขึ้น 12 ค่ำวันอาทิตย์ยกกองทัพเข้าไปตั้งทัพทำข้าวเปลือก ทิศตะวันตกเมืองเชียงใหม่ ... ชาวเมืองเชียงใหม่ทั้งมวลมีท้าวพระยาเสนาอำมาตย์ เป็นต้น ก็พากันมาราบแทบใต้พื้นสุวรรณบาทจักรคำพระเป็นเจ้านับเลียง” วัดอุปคำหรือวัดอุทรายคำ เป็นนามมหาอุบาสิกาท่านหนึ่งอพยพลงมาพร้อมกับกองทัพได้เป็นประธานสร้างวัดแห่งนี้ซึ่งเป็นวัดเล็ก ๆ อยู่นอกคูเมืองหลวง นอกจากนี้ยังพบหลักฐานจดหมายเหตุการณ์ฉบับสมุดข่อยเขียนด้วยตัวอักษรภาษาพื้นเมืองตัวเลขโหราได้มาจากนายหนานแก้ว บ้านพวกแต้ม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อพฤษภาคม พ.ศ. 2516 ได้คัดลอกบางตอนที่เกี่ยวกับวัดอุทรายคำ ไว้ว่า ศักราช 1233 ปีระวงเมื่อด เดือน 7 แรม 10 ค่ำ วัน 6 (พ.ศ. 2414 ปีมะแมตรีศก เดือน เมษายน – พฤษภาคม) เป็น พญาวัน ถึงเดือน 10 ปถมแรม 7 ค่ำ ได้เสด็จทางวัดอุทรายคำ วัน 1 บัดนี้ เดือน 10 ทุดีออก 3 ค่ำ รุหลวงเจ้าจันตะ (เจ้าอาวาสชื่อจันตะ) มาสร้างวัดอุทรายคำวันนั้นแล (หมายถึง เป็นบริเวณวัดร้างได้สร้างมาก่อนหน้านั้นเป็นเวลานานแล้ว)⁷

ความดังกล่าวทำให้ข้อสังเกตเบื้องต้นได้ว่าบริเวณวัดแห่งนี้อาจเคยมีวัดร้างอยู่ก่อนแล้วจึงมีการปฏิสังขรณ์สร้างวัดบนที่เดิมอีกครั้งหนึ่งในสมัยพระเจ้ากาวิละ แต่อย่างไรก็ตามศาสนาสถานภายในวัดที่ปรากฏในปัจจุบันก็มีการปฏิสังขรณ์และสร้างเพิ่มเติมขึ้นมาใหม่โดยตลอด

⁶ วิทยาลัยครูเชียงใหม่., ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, วัดสำคัญของนครเชียงใหม่ เล่ม 3, หน้า 105.

⁷ วัดอุทรายคำ ตำบลช้างม้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์ และปีที่พิมพ์), หน้า 3.

แผนผังวัดอุทัยคำ

ศิลปกรรมวัดอุทัยคำ

ศิลปะและสถาปัตยกรรมภายในวัดอุทัยคำ ประกอบด้วย วิหาร อุโบสถ หอไตร และเจดีย์ โดยยังคงรักษาแบบแผนสถาปัตยกรรมล้านนาที่วิหารจะอยู่ต่อเนื่องประชิดกับเจดีย์

วิหาร หลังปัจจุบัน ปรากฏจารึกที่วิหารว่า สร้างเมื่อ พ.ศ. 2517 เป็นวิหารที่สร้างด้วยการก่ออิฐถือปูนเกือบทั้งหลัง มีเพียงส่วนบานประตู และบานหน้าต่างที่แกะสลักลงรักปิดทอง โครงสร้างหลังคาในส่วนของแป กลอนลาด และป้านลมที่แกะสลักเป็นตัวนาคลงรักปิดทองเท่านั้นที่ทำด้วยไม้ และโครงสร้างส่วนหลังคาที่เป็นคอนกรีต เช่น การใช้คานคอนกรีตรับน้ำหนักเครื่องบนในส่วนหลังคา ก็เป็นรูปแบบที่เริ่มปรากฏในล้านนามาแล้วตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 เช่นวิหารวัดสวนดอกที่สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2474

วิหารวัดอุทัยคำมีการผสมผสานกันระหว่างศิลปะแบบล้านนา และศิลปะแบบรัตนโกสินทร์หรือกรุงเทพฯ เช่น ลวดลายหน้าบันที่มีลักษณะเป็นลายก้านขด เป็นต้น ภายในวิหารประดิษฐานพระประธาน และพระสิงห์หยกที่สร้างขึ้นใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2547 บริเวณฝาผนังโดยรอบเหนือบานหน้าต่างขึ้นไป เขียนด้วยภาพจิตรกรรมฝาผนังรูปแบบ ส. ธรรมภักดี ที่นิยามว่ากันเมื่อราว 50 ปีที่ผ่านมา โดยวาดเป็นภาพเรื่องเวสสันดรชาดกทั้ง 13 กัณฑ์ และภาพพุทธประวัติ บานหน้าต่าง และบานประตูของวิหารทำด้วยไม้แกะสลักและลงรักปิดทอง เป็นลวดลายเครือเถา และเทวดา นอกจากนี้ภายในวิหารยังมีธรรมมาสน์ทรงปราสาทแบบพื้นเมืองล้านนา ที่ทำด้วยไม้ทั้งหลัง ตกแต่งด้วยลายแกะสลัก และลายปิดทองล่องชาด ได้รับการบูรณะให้อยู่ในสภาพเดิมเมื่อ พ.ศ. 2533 สำหรับส่วนยอดทรงปราสาทของธรรมมาสน์ได้หักหายไปบางส่วน

วิหารวัดอุทัยคำ เป็นอาคารผนังปิดทึบและเจาะช่องประตูหน้าต่าง

ภายในวิหาร แลเห็นคานคอนกรีตในด้านบนเพดาน

พระประธานภายในวิหาร ปางมารวิชัย ด้านหลังเขียนจิตรกรรมฝาผนังรูปต้นไม้โพธิ์

ผนังภายในวิหารเขียนจิตรกรรมฝาผนังเรื่องเวสสันดรชาดก ในตำแหน่งที่อยู่เหนือประตูและหน้าต่าง

จิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระเวสสันดร เขียนลงในกรอบช่องสี่เหลี่ยม ในภาพเป็นตอนต้นเรื่องที่พระนางผุสดี
ได้รับพรจากพระอินทร์ และตอนพระเวสสันดรทรงถวายช้างปัจจัยนาเคนทร์เป็นทาน

จิตรกรรมฝาผนังตอนพระเวสสันดร นางมัทรี กัณหา และชาลี ถูกขับออกจากพระนคร

ธรรมเนียมภายในวิหารวัดอุทรายคำ อยู่ด้านขวามือของพระประธาน

เจดีย์วัดอุทรายคำ ตั้งอยู่ท้ายวิหาร ไม่ปรากฏหลักฐานปีที่สร้าง แต่จากรูปแบบที่ปรากฏในปัจจุบันได้ผ่านการบูรณะปฏิสังขรณ์มานาน เป็นเจดีย์ทรงระฆัง ประกอบด้วยชุดฐานปัทมยกเก็จที่ซ้อนชั้นกันสองชั้น บริเวณท้องไม้ของฐานปัทมยกเก็จชั้นล่างมีการยึดสูงขึ้น จนคล้ายส่วนเรือนธาตุของเจดีย์ทรงปราสาท แต่ไม่มีการสร้างซุ้มจรนำประดับเหมือนเจดีย์ทรงปราสาท ต่อด้วยองค์ระฆังและส่วนยอด โดยรูปทรงเจดีย์แต่เดิมอาจจะเคยเป็นเจดีย์ทรงปราสาทมาก่อน ด้วยมีคูหาในตำแหน่งที่เป็นองค์เรือนธาตุที่มีซุ้มที่ประดิษฐานพระ อันเป็นลักษณะหลักของเจดีย์ทรงปราสาท แต่ปัจจุบันคูหาอีกสามด้านไม่ปรากฏแล้ว เจดีย์ในปัจจุบันมีการบูรณะครั้งใหญ่เมื่อ พ.ศ. 2533

นอกจากนี้ยังมีการประดับตกแต่งด้วยลวดลายแบบศิลปะพม่าปะปนอยู่ เช่น การประดับตกแต่งซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปที่ฐานล่างเจดีย์แบบซุ้มในศิลปะพม่า และลายกลีบบัวประดับตามชั้นฐานปัทม เป็นต้น ซึ่งเป็นหลักฐานยืนยันถึงการปฏิสังขรณ์เมื่อราวหนึ่งร้อยปีก่อนที่ชาวพม่าเข้ามาค้าไม้ในล้านนา และอาจจะอยู่ในช่วงที่มีการสร้างอุโบสถในวัดเดียวกันก็เป็นได้ เพราะมีรูปแบบอิทธิพลศิลปะพม่าเช่นกัน

เจดีย์วัดอุทัยคำ มีฐานทึบสูง และปรากฏหาในด้านต่อกับวิหาร

อุโบสถ อุโบสถหลังนี้ได้สร้างและฉลองในปี พ.ศ. 2464 ซึ่งรัชกาลที่ 6 ได้เสด็จผ่านทอดพระเนตรในการฉลองครั้งนี้ด้วย อุโบสถได้บูรณะครั้งใหญ่เมื่อ พ.ศ. 2530⁸ รูปแบบของอุโบสถมีการผสมผสานกันระหว่างศิลปะแบบล้านนา ศิลปะแบบรัตนโกสินทร์จากกรุงเทพฯ เข้าด้วยกัน เช่น ลวดลายหน้าบัน ที่แกะสลักด้วยไม้เป็นลายเทพนม ลายครุฑ ลายก้านขด และลายกระจัง เป็นต้น รวมทั้งยังผสมผสานอิทธิพลศิลปะพม่าและตะวันตกเข้าไว้ด้วย เช่น การใช้ซุ้มวงโค้งตกแต่งประตูหน้าต่าง ก็เป็นรูปแบบของศิลปะตะวันตกที่แพร่หลายในศิลปะพม่าเมื่อราวร้อยกว่าปีก่อนอยู่ทั่วไป สำหรับรูปแบบโครงสร้างของอุโบสถ ส่วนใหญ่สร้างด้วยปูน ในส่วนของบานประตู บานหน้าต่าง และโครงสร้างของหลังคาทำด้วยไม้ รวมทั้งหน้าบัน ปานลม ทำด้วยไม้ที่ตกแต่งด้วยลายแกะสลักลงรักปิดทอง โดยแกะเป็นลายก้านขด ลายเทพนม ลายครุฑ เป็นต้น

⁸ เรื่องเดียวกัน.

อุโบสถวัดอยู่ทรายคำ เป็นอาคารที่มีขนาดเล็กกว่าวิหาร

ซุ้มหน้าต่างอุโบสถวัดอุทรายคำ กรอบซุ้มด้านบนเป็นรูปโค้งครึ่งวงกลม

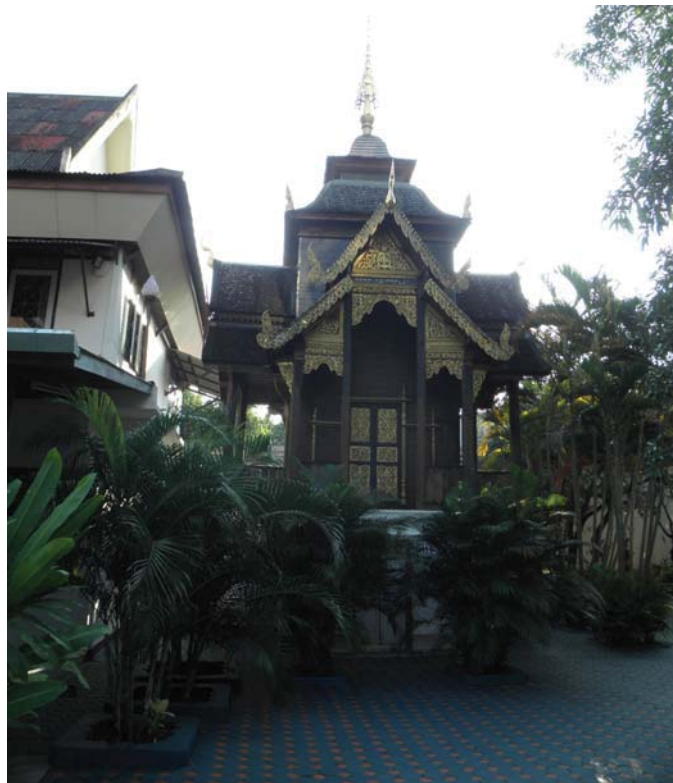
หอไตรวัดอุทรายคำ เป็นหอไตรแบบจัตุรมุข 2 ชั้น ตามแบบศิลปะล้านนา ชั้นล่างสร้างด้วยปูน ชั้นบนสร้างด้วยไม้ มีการประดับในส่วนของหน้าบัน และบานประตูของหอไตร ด้วยไม้แกะสลักลงรักปิดทอง เป็นลายก้านขด ที่มีศิลปะแบบรัตนโกสินทร์ หรือกรุงเทพฯ ผสมผสานปะปนเป็นจำนวนมาก แม้ว่าหอไตรตามสภาพปัจจุบันจะถูกปฏิสังขรณ์ไปมาก แต่เราก็ยังคงเหลือร่องรอยศิลปกรรมแต่เดิมที่มีอายุกว่าร้อยปี⁹ เช่น นอกจากนี้ยังมีลายแกะสลักไม้ปิดทองประดับด้วยกระจกเงินหลงเหลืออยู่

นอกจากนั้นแล้วในส่วนหลังคาหอไตรยังมีลักษณะพิเศษที่มีใช้ศิลปะรัตนโกสินทร์ และศิลปะล้านนา คือ ปรากฏการใช้หลังคาทรงโดมโค้งแบบบรรจบกันทั้งสี่ทิศ ก็น่าจะเป็นรูปแบบหลังคาของศิลปะตะวันตก ซึ่งรูปแบบเช่นนี้ก็ปรากฏหลายแห่งในเชียงใหม่ เช่น หอไตรวัดหมื่นล้าน เป็นต้น

⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

หอไตรวัดอุทรายคำ เป็นรูปแบบอาคารสองชั้น ชั้นล่างก่ออิฐถือปูน ชั้นบนเป็นเครื่องไม้

หอไตรแบบจัตุรมุขวัดอุทรายคำ

ลานหน้าบันหอไตรวัดอุทรายคำ ผสมผสานระหว่างศิลปะรัตนโกสินทร์ และศิลปะล้านนา

ส่วนหลังคาหอไตรวัดอุทรายคำ มีหลังคาส่วนบนในผังสี่เหลี่ยมที่แอ่นโค้งมาบรรจบกัน

บรรณานุกรม

จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา.พระเจดีย์เมืองเชียงใหม่.เชียงใหม่ : วรรณรักษ์, 2541.

วรัญจก์ บุญยสุรัตน์.วิหารล้านนา.กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2544.

วิทยาลัยครูเชียงใหม่. ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่.วัดสำคัญของนครเชียงใหม่ เล่ม 3.เชียงใหม่ :

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2535.

สันติ เล็กสุขุม. ศิลปะภาคเหนือ หรืออุษย-ล้านนา.กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2549.

สรัสวดี อ๋องสกุล.ประวัติศาสตร์ล้านนา.กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539.